

biltzen ditut, bestelako adierazpena eskaini guran, *Malum ex integro defectu*.

MIKEL ZALBIDE

Euskal kulturaren balantzea egitea, urtebeteko muga estua hartzen bada ere, ez da hain gauza erraza. Lana bihurria da, bereziki, «gure kultura» zer den, non hasi eta non bukatzen den, eta abar zehaztu nahirik hasten denarentzat: ur sakonetan murgiltzera behartzen du horrek, sarri asko; eta gutxitan lortzen da, halakoetan, nekearen adinako irabazirik. Hori baino axalagotik, ikusmolde ximple eta konbentzionalagoz jardunik ere lanak izaten dira, lanbidez kazetari ez garenontzat. Urtebetean gertatu diren gora-beherak nola sailkatu, zer aipatu edo isilpean utzi eta zer, batez ere, ontzat eman edo gaitzetsi?

Buruari galdezka jarduna naiz, *Jakin*ek hala eskaturik, gure kultur esparruak urtebetean izan dituen bospasei bide-mugarri zein diratekeen. Xenpelarren harako bertso hura esku-mutil harturik, honako puntuok atera zaizkit niri.

DIRUAK GORA EGIN DU

Pezeta mundu zabaleko diru-azoketan behera ari zen aldi berean, kultur gintzaren ikusmolde ekonomikoak gora egin du gure artean. Kultur gauzak ere, salgai gehienak bezala, diru-balio amaldetik neurtzeko joera zabaltzen ari zaigu bazterretan. Liburu-bilduma bat argitaratzeko, euskaltegi berri bat zabaltzeko, herriz herriko kantaldi-saioak antolatzeko edo, audientzia (eta, beraz, publizitate-dirua) dela medio, irrati-telebisten programazioa prestatzeko, garai bateko «herrigintzaren behar objektibo» eta «kulturaren berezko helburu»ekin ez dugu gaur aski. Gauzak «egin beharrak daudelako» egitera inor gutxi ausartzen da azkenaldi honetan. Gauza horiek diru aldetik egingarri diren ala ez begiratzen eta aztertzen da orain, gero eta maizago, ezertan hasi aurretik. Gero gerokoak.

Hau ez da, noski, urtebete xoil baten jiran gertatzen ari den mudantza. Arnasaldi luzeagoko kontua da, ezer izatekotan; lehenagotik dator aldagiroa, bere pauso isilean, eta aurrera ere areagotzen jarraitzeko itxurarik ez zaio falta. «Biziko bada jan egin behar», dio esamolde zahar batek. Orain ere indarrean dagoen esaera hori are indar beteagoz errepika liteke, janaren esanahia zentzu zabalean hartzeaz gain honako hitzondo hau eransten bazaio: «eta jango bada, dirua behar». Aldi orok du bere ezaugarri-marka. Egungoak, besteak beste, ondo bekokian iltzaturik darama diru-kontuen seinalea.

Ez da horrenbestez esan nahi, kulturgintzan diru-kezkarik gabe jardun denik orain arte. Dirua beti izan da diru, onerako zein txarrerako. Txanpon-faltak sortzen duen estuasunaren berri ondotoxo jakin izan dute gure aurretik kultur eragile izandakoek. Galdetu bestela, adibide-pare bat baizik ez aipatzearren, duela 30 urte inguru ikastolak sortu eta indartzeari ekin ziotenei edo, hurbilagoko kontuei gagozkiela, euskal argitalpen-proiektuak diseinatu eta hezur-mamitzen jardundakoei.

Industri alorreko enpresa eta zerbitzu-etxe askoren parean, egia da kultur esparruko zenbait inizatibaren egoera ekonomikoak ere okerrera egin duela azken urtebete honetan. Gutxienak izan dira, ordea, txuritik beltzerako atzerakada izan dutenak: kultur eragile askoren diru-sarrerak, lehen baino urri eta eskuragaitzago bihurtu badira ere hainbat kasutan, ez dirudi gainbehera larrian erori direnik. Horrek bakarrik nekez esplikatu dezake, behintzat, oraingo ekonomi kezka eta beldur-giroa. Besterik da, hortaz, lehengo bizi-giroa eta oraingoa elkarrengandik bereizten dituenak. «Besterik» diogunean ez gara, gainera, «beste» bakar batez ari. Gutxitan gertatzen baita, gizarte mailan, iturburu bakarreko fenomenorik. Hiru bat motibo aukeratzekotan luze-zabaleko baikortasun-galera, dimentsio-mugen arazoa eta agintearekiko harreman-bidea aipatuko nituzke nik.

Baikortasuna galdu da, alde batetik. Mundua hobera zihoan ustea arras zabaldurik egon da gizartean, orain punturarte. Diogun, mugarri bat edo beste jartzeagatik, azken hiru hamarkadotan baikortasun-giro hori izan dela gure artean nagusi,

arrazoi bat edo beste dela medio: adierazle ekonomiko desberdinen goranzko prebisio eta garapen-ikusmoldeak, marko soziopolitiko baikorrako baten itxaropena, edozein langintzari lehenengo aldiz, eta bere gogoz, ekiten dionaren ilusio zabala... Mendebaleko gizarte osoaren ezaugarri amankomunak izan dira, zenbait hamarkadaz, horietariko batzuk; Euskal herriaren (eta, zehazkiago, euskalgintzan jardun izan dutenen) beraiazko marka-seinaleak besteak. Sakon eragin izan dute, batzuek zein besteek, kulturagintzaren aldeko ondorio bakar, zabal horren alde: «ekin lanari, mutilak, eta saiatu gogor; dirua aterako da, handik ez bada hemendik». Besterik da orain. Ekonomia eta kulturaren, Europa zabalean zein gure txokoan, etengabeko garapen-hazkundearen sinesmen bizi hura aski indargaldurik dago. Mareagoraren ondoan itsasbehera etorri ohi den moduan, gizarte-ekimen osoa gainbehera datorkigun ustea arras zabaldu da. Eta ez arrazoirik gabe: susmo txarra baino ondotoxoz kontu larriagoak dira, izan ere, gogo-giro berri honetara ekarri gaituztenak. Ez da harritzekoa, beraz, kulturagintzaren orain punturarteko ekimen-dinamika baikor hura ahuldu izana eta, horren ordainean, ezertan hasi aurretik diru-kontuei eta gainerako egingarritasun-faktoreei zuhurtzia handixeagoz begiratzeko joera indartzen ari izatea. «Martxan daukagunari eusten nahikoa lan, gauza berrietan sartu gabe ere», entzun ohi dugu bazterretan gero eta sarriago. «Nahikoa lan» diotenean, berriz, badakigu zer esan nahi diguten: «nahikoa lan, bizirik irauteko behar adina diru eskuratzen».

Dimentsio-mugen arazoa dago bestetik. Gure-gurua da problema hau, inon gurerik baldin bada. Demagun, adibidez, ikasliburuen produkzio-mundua. Nahiz eta D eta B eredu-tako ikasleen proportzioak goraka doazen, ikasle-kopuruak ez dira maila berean ugaltzen ari. Demografi joerak zeharo aldatzen ez badira (jaiotza-tasak berriro bizkortuz), aurrerantzean e reantzeko ikasle-kopuruekin kontaktu beharko da Lehen Hezkuntzan, onenean ere. Garenak gara, ez gehiago, eta muga zorrotza ezartzen digu horrek. Mugak ez dira ordea, berez eta nonahi, kaltegarri: mugak kontuan ez izateak sortzen ditu, batez ere, kalteak. Horren antzeko arriskurik hasia da ikas-materialgintzan, protagonistek beraiek argi aitortzen dutenez,

agertzen: non eta hartarako dirubide publikoak ugaltzen ez diren, eta ez dira inola ere ugaltzen ari, noiz arte jarrai daiteke hamar mila ikasleko kurtso eta asignatura baterako sei-zortzi-hamar testu-liburu desberdin argitaratzen? Nondik bizi behar dute editorialok, bakoitzak 1.000 edo 1.500na liburu salduz? Ez naiz inoiz, ezagutzen nautenek ongi dakite hori, aukera bakarraren aldeko izan. Nahiago dut, berez, ikasle-irakasleek bizpahiru eskaintza desberdinen artean aukeratu ahal izatea; hiruzpalau balira, hobe. Posible ote da, ordea, oraingo «aukera-aniztasun eder» honetan luzaz irautea? Egoera hain bertatik ezagutzen ez dudan arren, badirudi beste zenbait kultur alorretan ere antzeko problemarik agertzen hasia dela. Kultur enpresa bakoitzaren ezarpen-eremuak eta jestio-moldeak, merkatu-estrategiak eta prestakuntza-mailak eragin handia du, bistan denez, garaile ala galtzaile irteteko orduan. Enpresa-justio zuhurrena eramanda ere ez dago ukatzerik, ordea, gure dimentsioaren urriak areagotu egiten duela, laburtu oinez, porrot egiteko arriskua. Nagusiki beren irabazietatik bizi diren Euskal herri mailako kultur ekintzak, inizatiba produktibo-komertzial propioan oinarritzen direnak alegia, izan ditugu diru-larritasun hori nozitzen lehenengoak. Ez da harritzekoa ere: beraiek genituen, alde askotatik begiratuta, ahulena. Harritzekoa ez izan arren lastimagarria bada ordea: buru-langile eta kultur eragile askotxok bere biziaren zati handi bat, gorputz eta anima, ekintza horiek aurrera ateratzen emana du. Arrasto luzea utzia digute bide-urratzaileok euskal kulturgintzaren esparruan, azken hamarkadara arte xahututako ilusio, gogo-older eta dedikazio saiatu horren truke diru-esker handirik jaso gabe. Oraintxe ari ziren, nola edo hala, beren lan-jarduna profesionaltze-bidera eramaten.

Herri-aginteezikiko lotura-bidearen kontua dago, azkenik. Goiko ekintza-molde horiek herri-aginteen laguntzaz profesionaldu nahi izan direnean, subentzio-bideari heldu zaio gehienbat: funtzionari-bidea eratu den kasu jakinetan izan ezik, aurrekontu publikoetatiko diru-laguntzaren formula izan da horietan, alegia, nagusi. Urterik urteko laguntza-bideak erabili dira horretarako, normalean; kasu bakanago batzuetan, epealdi luzerako lankidetzak hitzarmenak. Formula bata zein bes-

tea lagungarri gertatu dira, hainbat kasutan, euskalgintzare n sektoreari halako egonkortasun bat emateko. Aldian aldiko aginte-erabakien, harreman-jestioen eta lehentasun-aldaketen gero eta menpekoago ere bihurtu dituzte ordea, bide batez, kultur ekintza horiek. Aspaldiko arazo batzuk konponbidean jartzen hastearekin batean arrisku berriak agertu zaizkigu, beraz; arrisku horiekin, berriz, lehen ez bezalako arazoak ere bai: diruak, eta diru-bideen itxi-irekia bere esku duen aginte-esparruak, gora egin dute ondorioz kulturgin guztion lan-ajendan, garapen-asmoetan eta kezka-beldurretan. Azken-azken orduko haizea, herri-aginteen gastu-aurrekontua murriztera edota beste zereginetara daramana, ez da, bistan denez, batezbesteko zailtasun-giro hori areagotu baizik egiten ari.

Hileroko soldata diru-iturri publikotik jasoaz erraza da, jakina, kontuok jendaurrean astintzea. Hagitz larriagoa dugu, aldiz, batezbesteko gainbehera horren ondorioak zuzen-zuzenean nozitzen dituen kulturgilearen egoera. Lehenengo multzoan gaudenok, onginahiezko sentieraz edo esfortzu intelektualaz hartan saiaturik ere nekez jabetzen gara diru-beharren gorriaz eta estuasunaren larriaz; ez gara erraz konturatzen urteetako bere lana zalantza bizian ikusten duen kultur arduradunaren kezka-giroa eta egon-ezina zein mingarria den. Gauza bat baita larru-azalean hotz-ikara sentitzea noizean behin, «halakori hau gertatu zaió» entzutean, eta bestea larrutik pagatzea. Itsuak ere ez gara ordea: egoeraren larriaz guztiok jabeturik gaude honenbestez, gutxi-asko; eta, nola edo hala, diruak gora egin dueneko *Zeitgeist* berri honen lekuko eta bozeramaile ere bihurturik gaude.

BADUGU ZEINEK AGINDU

Euskararen batasun-bidea, idazkera zuzena, Euskaltzaindiaren gomendio-arauak... pil-pilean ditugu berriro. *Hitzak hizpidea ekarri* du ostera, aspalditxoko partez, corpus-plangintzaren alorrean bare-antxean geneukan euskal baratzerara. Eztabaida askotxo piztu da bazterretan, azken urtealdi hone-

tan, behinola hainbat esames eta elkar ezin ikusi sortutako batasun-bidearen inguruan.

Eskean eta kexuka geneukan zenbait euskaltzale, gazte eta ez hain gazte. Euskaltzaindia uzkur eta motel, motelegi ere bai, ikusten zuten hauek batasunaren gurdia aurrera eragiteko orduan; euskararen batasun-kontuan urrats ausartagoak eman zitzan eskatzen zioten. Inoiz geldirik egon ez bada ere bultzada berri bat ematen hasi da Akademia, hain aspaldi ez dela, hizkuntz eredu bateratuaren alde. Berariazko batzorde bat eratu ere egin du zeregin horretarako, eta hainbat gomendio (inoiz erabaki-arau) jakinarazten hasi ere egin da. Lehengo motel-kexu gehienak isildu dira orain eta, ordainetan, bestelako kontra-iritziak agertzen hasi: gomendio-arau berriok, horietariko zenbait bederen, ez omen dira egokiak. Gertatu ere gertatu da, kasuren batean edo bestean, lehengo moteltasun-kexua eta oraingo «askatasun gehiago eman behar luke Euskaltzaindiak, hainbat zehaztasunetan sartu gabe» esaldia biak ezpain-luma beretik atera izana. Are gehiago: Arantzazuz geroztik hitzez eta egitez euskara batuaren aldeko langile sutsu izan den bati baino gehiagori «gomendio-arau berriok ez dut aintzakotzat hartzeko asmorik» esaten entzuna diogu berrikitan. Horrelakorik ez zen, normalean, azken mende-laurden honetan ikusten. Zer ari da gertatzen, hainbateko hautsak harrotzeko?

Motiborik ez da falta, ongi pentsatzen jarrita, oraingo aztoramendu honetarako. Batasun-bideak berez dira, gutxi-asko, korapilotsuak. Oraingo saioa ere bai, beraz, nahi eta nahi ez: «iritzi behar du eta ez eritzi, sailburu eta ez Sailburu, baikenie zaiokeen eta ez bait geniezaiokeen, hogeita hamasei eta ez hogeitamasei edo hogeia eta hamasei, txuri-urdin eta ez txuri urdin edo txuriurdin...» esatea, gomendio-hitz xotilez esanik ere, eztabaida-iturri da alegia. Auzi-kontuok ez baitira, gizajendeon arteko beste gehienak bezala, zientzi jakitearen hegaldi jasoaz egia objektiboen erreinu lausogabea, hasi eta buka, garbi daitezkeen horietarikoak. Linguistikak laguntza sendoa eman dezake noski, eta halaxe ematen ari ere da, auzi-garbitze honetan. Linguistika hutsarekin ez da, ordea, aski. Ondotxo zekien hori Mitxelena batek, orain mende-laurden euskara

batuaren Arantzazuko eredu-azalpena paratu zuenean eta, hurrengo hamar bat urtean, batzuen eta besteen bereizbideak (aditz-jokaeran, hiztegi kontuan...) baterabiltzen ahaleginu zenetan. Ahazturik legokeenak irakur bitza berriro, hartarako astirik har baleza, aditz batuaz idatzirik utzi zizkigun gogoetak: linguista gailen baten azalpenak dira horiek, lanbidez eta jakituriaz euskal hizkuntzalaritza oso gutxik bezala landu eta aitzinatu zuenaren irizpideak; korapiloa askatzeko orduan ez da ordea, urrundik ere, linguistikaren erakusmen-esparrura mugatzen. Orain ere berdin: batasun-bideak, aurrera egin eta gailenduko bada, ez du linguistikazko ikerketa eta finkapen-lana nahi aski. Linguistikatik kanpora dauden gizarte-faktore batzuk ere berekin behar ditu, horrezaz gainera, bidelagun. Zer-nolako gizarte-faktore?

Bateratze-lanak, lehenik eta behin, benetako premiei erantzun behar die. Jakite kontuan bere burua zerbait landutako euskaldungoak (hitzez eta, bereziki, idatziz euskaraz diharduen gizajendeak) batasun-neurri horien beharra sentitu behar du, lehenik eta behin: hitzun-idazleen ikusmoldean batu beharrik sentitzen ez dena bateratzen saiatzea alferlan gerta daiteke. Hizkuntz Akademiak (eta, oro har, corpus-plangintzaren finkapen-lanean jardun ohi duten norbanako zein elkarteek) horizan ohi dute sarri beren lehen behaztopa-harria: aldi horretako hitzun-idazleen aldetik zer dagoen batasun eske, eta zer ez, asmatzea; hitz-ebakeran zein doinuera kontuan, idazkeran edo morfologian, hitz-joskeran eta, ohizko zein berri-berezitu, hitz-altxorrean... batasun-premia larrienak benetan non dauden asmatzen jakin behar da horretarako. Gizarte-behar bati erantzuten dion bateratze-lanak huts egin dezake, noski, linguistika aldetik arras okerrak diren batasun-arauak hautatzeagatik. Gizarte-beharrik sentitzen ez den puntuetako bateratze-ahaleginak, aldiz, hizkuntzalaritzako lan aparta oinarri izanik ere nekez eskuratuko du hitzun-idazleen artean luze-zabaleko oihartzunik.

Batasun-erabaki edo gomendioek badute, gainera, bete beharreko bigarren baldintzarik: gogozkoak gertatu behar dute aukerok. Beren ezpain-lumetan erabiliko dituzten euskaldunei, beste era batera esanik eta gurera etorriaz, gustagarri gertatu

behar zaizkie gomendio-arau horiek. Gogozkoa ez den gomen-
 dioa nekez ikasten da eta nekezago erabiltzen. Irizpide labana
 da halere, inon labanik bada, gusto-kontuaren hau: nola neur-
 tzen da izan ere, hasteko, honelako erabaki baten gustokota-
 s u n-maila? Nork garantiza dezake, gainera, lehen une batean
 gustatzen ez zaiguna geroxeago, batez ere forma «berri»aren
 erabilera han-hemen ugarituz joan ahala, hasieran bezain dis-
 gustagarri gertatuko zaigunik? Kontu handiz hartzekoa da
 beraz, forma-aukera berriaren aldeko zein kontrako izan, gus-
 tagarritasun-auzi hau: batasun-bideak aurrera egingo badu
 guztiok amor eman beharko dugu, honetan edo hartan. Amor
 emateko orduan beti saiatu beharko dugu, gainera, hizkun-
 tzalariei leku berezia egiten. Hori hala izanik ere, zutik dirau
 gorago esanak: euskaldunen (batez ere euskaldun etnoakti-
 boen) gustoz kontrako erabakiek, direnik zuhur-prestuenek
 ere, nekez beren helburua eskuratuko dute. Hizkuntzazko
 jakituria bezain premiazkoa da beraz, corpus-plangintzan huts
 egin nahi ez bada, beren eguneroko lan-jardunean (literaturan
 zein pulpitan, eskolan nahiz itzulpen-bulegoan, komunika-
 bideetan edo argitaletxeetan...) euskaraz ari direnen hiz-
 ke r a -idazkerak xeheki aztertu eta aintzakotzat hartzea. Azken
 hogeita bost urteotako usadioak gaitzetsiz (eta are, okerrago
 dena, erabakitzeko orduan usadiook kontuan izango ere ez
 bailiran jokatu) errazago uxatuko dugu jendea, batasun-bidera
 erakarriko baino. Erabaki-hartzaileak, puntu honetan, badu
 bere gain emendiozko eginbide zorrotzik: hartutako erabakia
 «saltzen» jakitea, jendeari erakargarri gerta dakion azaltzen
 asmatzea. Ez da eginkizun eroso, baina hitz-forma egokia
 aukeratzea bezain beharrezkoa gerta daiteke inoiz: hartutako
 erabakia egungo ohitura arrunt-zabalduenaren aurkakoa
 denean, bereziki.

Hirugarren baldintzarik ere eska dakioke, eskatzen hasita,
 batasun-erabakiak (orobat gomendioak) hartzeko eskua eta
 eginbidea duenari: ikasi ahal izango diren moduko erabaki-azal-
 penak ematea. Ikasten zailak diren arau-gomendioak, ikasi
 eta erabiltzeko gogorik (are irrika bizirik) falta ez izan arren
 zail da hiztun-idazleek benetan ikastea, eta zailago egunean egu-
 neko beren jardunean egoki txertatzen asmatzea. Euskal-

tzaindiaren oraingo gomendio-kontuetan ere badago halako arriskurik. Gaizki jokatu nuke, gainera, puntu honetan nire burua erantzukizun-orbanik gabekotzat hartuko banu: askotxori entzun baitiot esaten, eta inor gutxiri kontrakoa azaltzen, hitz elkartuen idazkera-gomendioak korapilotsuegiak direla aukeran. Nahiago zuketela, alegia, arau, azpiarau eta azpiazpiarau gutxiago ikasi behar izatea. Arrazoirik egon liteke noski, eta egon ere badago ene ustez, egin den bezain gomendio-aukera xehekatua egiteko. Espelikazio luzeegirik ere ez litzateke behar, aukera hori zergatik egin den azaltzeko. Idazle arruntari nekez iristen zaizkio, ordea, arrazoibide horiek.

Badago beraz, hasieran nioenez, Euskaltzaindiaren azken urtebete inguruko gomendio-arauok direla eta ez direla zer azter, zer berrikus eta zer, agian, birmolda. Ez dut uste ordea, hau ere argi utzi nahi nuke, hori eta horrenbestez soineko-urrazten hasteko motiborik dagoenik. Eman diren pausoetan bada-goke, nahi bada, zer osatu eta zer hobeturik. Ez nuke esango, ordea, okerreko pauso larririk eman denik.

Azken urte honetan emandako pausoa ez dirudi, hasteko, linguistikazko kalitatearen aldetik orain dela hamar edo hogeiturokoak baino ahul, itsu, gogoarinagoa denik. Orduko hainbat erabaki kontenplazio gutxiagorekin hartu ote ziren ere pentsa liteke, froga-agirien argitan. Itzul gaitezene ordea, burubideok utzita, goiko pentsamoldearen harira.

Azken urtebeteko gomendioak, gehienbatean, egungo batasun-beharrak eta premiak kontuan hartuz emanak dirudite: letra larriak noiz erabil, *jakin erazi/jakin arazi/jakinarazi* modukoetan zer hauta, hitz elkartuen osaera-idazkerak, *bat* elementuaren deklinabidea... finkapen beharrean geneuzkan; gutako edozeini maiz gertatzen zaizkio horien inguruko zalantzak. Beti hala gertatu ez bada ere (*aurrealde* modukoetan, kasu), araugintzari eska dakioken lehenengo baldintza hori zuzen xamar bete delakoan nago.

Azken baldintza ere, arau argiak ematearena alegia, ez nuke esango hain aldrebes bete denik. Gorago esandakoaz aparte badaude beste zenbait puntu, *lau*-ren deklinabidea kasu, azalpen argiagorik eskertuko luketenak: ikas litezkeen modukoak dira ordea, oro har, oraingo arauok.

Bigarren baldintza genuke, han-hemen entzundako kexuen argitan, zalantzazkoena. Eztabaida guztiak puntu bitara biltzekotan diogun *hogeita hamasei* eta abarreko formaren aldeko arau-gomendioa izan dela, egungo joera nagusiaren kontra doan heinean, auzigai-moduetako bat; euskalki arteko oreka bestea. Azken honetan badugu guztiok, ez Euskaltzaindiak bakarrik, arrisku berezi bat: batasunaren izenean euskalkien barne-oreka apurtu eta, bakar bat hobetsiz, elkarren sintesi-bidea galtzekoa. Halakorik gertatu ote da orain? Horren kexuak, Bizkai aldean bederen, aspaldi ez bezain gora entzun dira. Azken emaitzak begien aurrean hartuta, ez dut uste gipuzkeraz besteko euskalkiak aurreko bateratze-saioetan baino arduragabeago tratatu direnik oraingoan: bertatik bertara ezagutzeko aukera izan dudan kasuan (hitz elkartuenean) behintzat badakit horrelakorik ez dela gertatu.

Euskaltzaindiak idazle-irakurleekiko iritzi-harremanak sendotu egin behar dituela uste dutenetakoa naiz. Behin eta berriro aitortua dut hori, hitzez eta izkribuz. Beste hau ere aitortu behar dut ordea: euskalgintzan diharduten norbanako, lan-talde, elkarte eta erakundeekiko harreman-bideak indartzen ari da Euskaltzaindia, ez ahultzen, azken urteotan; gero eta aukera zabalagoak eskaintzen ditu, ondorioz, honetaz edo hartaz genituzkeen kezka-iritziak berari aurrez aurre agertzeko. Gizalege exkaxez jokatu genuke, beraz, aldagiro horren nondik norakoa aitortu eta aintzakotzat hartzen jakingo ez bagenu.

Oro ren buru, hizkuntzaren barne-egitura (bere esamolde zuzenak, aberastasun-altxor eta ernabide berriak) zaindu eta eguneratzeko erakunde ofiziala dugu Euskaltzaindia. Zazpi probintzietara hedatzen den bakarretarikoa gainera. Euskararen barne-zaindaritza eta bateratze-saio hori mesedegarri gerta daitekeela uste dugu askok («hil ala biziko»tzat hartu zuen inoiz Mitxelenak), nahiz eta barne-egituraren zaintze-lanik egokiena ere gaitzak jotako hizkuntza biziberritzeko aski ez dela ondo asko jakin. Nolanahi ere, «niri ez zait azken erabaki hori batere gustatzen eta ez dut kontuan hartuko» irizpidearekin ezin batasun-esparru gotorrik eraiki ahal izango dugu. Eta, gustoak gora-behera, batasun-bideak badu berezko abantai-

larik. Uste horretan dirauginok bagenuke hortaz berariazko arrazoirik, aurrekoak aski ez bagenu, Hizkuntz Akademia begirunez eta oinarrizko adostasun-gogoz hartzeko. Someratik beretik berari baizik ez dagokion gidari-lana, bederen, ez dut uste auzitan jartzeak euskalgintza osoari mesederik ekarriko liokeenik. Goazen beraz, batasun-bideen aldeko bagara, hizkuntzaren batasun-bidean gidari dugun erakundearen eskutik.

EZ ORAINDIK AMAITU

Aldaketa handiak izan ditu, azken urtebete honetan, Euskal Autonomi Elkarteko irakas-sistemak. Ez, nahi bada, eguneroko jarduera xumean. Bai ordea, eta ez da isilpean gordetzea, lege-marko nagusiaren alorrean: euskal eskola publikoaren legea, irakasleen hizkuntz eskakizunen dekretua, irakasle-kidegoaren xedapen-neurriak eta horien guztien garapenez argitara eman diren arauzko erabakiak ez dira, inondik ere, urteroko emaitza arrunta. Aitzitik, oso noizean behin hartu ohi dira neurri eta hedadura horretako erabakiak. Irakas-sistemak gure kulturgintza osoaren baitan duen lekua eta eragina kontuan izanik, bidezkoa dirudi horretaz ere, azken urtebete honen balantze-modukorik egiterakoan, gogoetaren bat edo beste jaulkitzea.

Euskal irakas-sistemaren soziokulturazko hezurdura, bere elebitasun- eta euskalduntze-bideei dagozkienetan bederen, orain hamar urte inguru ezarritako markoan oinarritu izan da aurtengo lege-arau berriok argitara eman diren arte: uztailaren 11ko 138/1983 dekretuan (hots, elebitasun-dekretuan) eta, haren garapenez, handik hilabetera argitara emandako aginduan. Egia da lehendik ere bazirela ele biko irakaskuntza eratu eta zabaltzeko bai MECek eta bai Eusko Jaurlaritzak aditzera emandako arauzko erabakiak (preautonomi aldikoak nagusiki); egia da, orobat, euskararen erabilera normaltzeko 1982ko oinarri-legeak irakaskuntza elebidunaren arrasto nagusiak aurretik markatuak zituela. Goian aipaturiko 1983ko dekretu-agindu horiek osatu izan dute ordea, zehaztasun teknikoiei eta irizpide operatiboiei dagozkienetan, hamar urte luzez

Euskal Autonomi Elkarteko irakas-sistema elebidunaren hezur-dura. Horiek finkatu zituzten besteak beste, arauzko erabaki-indar finkoaz, hezkuntza-alorreko hizkuntz plangintza orok hain noraezekoak dituen elementu hauek: irakasteredu desberdinak (zenbat, zer-nolakoak), eredu bat ala beste hautatzeko aukerak eta obligazioak, eredu bakoitzean euskara edo euskaraz irakasteko hizkuntz eskakizunak eta, lehen aldi bati zegokionean bederen, ikaslerro elebidunen ezarpen-epeak. Horien garapenez finkatu ziren, orobat, ikaslerro bakoitzeko irakasle-plantilen hizkuntz tipologiak.

1983ko elebitasun-dekretuak bazuen, bere aldi baterako xedapenei zegozkienetan bederen, zaharkitze-zantzu nabarmenik: IGAREN formulazioa, esate baterako, fetxa kontuan eguneratze sakon baten beharrean zegoen (1988ko luzapen-dekretua bera, izan ere, hitzez hitzeko esamoldeari atxikitzekotan aspaldixodanik indargabeturik zegoen).

Lege-markoaren aurtengo aldaketak ez dira, ordea, ezinbesteko zaharberitze-lan horietara mugatu: ondotoxoz irismen zabalagokoak dira berrikuntzok. Agintaritzaren Aldizkari ofizialari legez zor zaion balio-indarra aitortu nahi dion irakurle pausatua neke handiegirik gabe ikus dezakeenez, gainera, ikusmolde edo klimax berri baten bozeramaile ere badira.

Esan dezagun, hasteko, ikastetxe pribatuei (eta, gero egingo diren oharrak geroko utziaz, pribatu-bidea hartu duten ikastolei) ez diela lege-marko berriaren hainbat puntuk zuzen-zuzenean eragiten: euskara edo euskaraz irakasteko EGA eskatzen jarraitzen zaie lehen bezala, bertako irakasleei (ertainetakoei, gainera, EIT); IGA-bideak indarrean dirau, «de facto», besterik esaten ez den artean; ikastetxe horietan zein irakasteredu elebidun erabiliko den erabakitzeak ere ikastetxe beraien esku jarraitzen du nagusiki, eta abar. Marko-berritzeak, bestela esan, herri-ikastetxei (eta, horrenbestez, publiko-bidea hartu duten ikastolei) eragiten die, nagusiki, puntu horietan.

Diogun, orobat, gure irakas-sistema elebidunaren bizkarrerezur hirukoitza, A, B eta D ereduen gain eratua, bere horretan mantentzen dela oraingo formulazio berrian ere. Ez da, ondorioz, zenbaitek gogoko zukeen A-gabetzerik egin (ezin egin ere zitekeen halakorik, inoiz zehazten saiaturia naizen arra-

zoiengatik besteak beste); orobat, D ereduaren egungo murgiltze-aukera ez da debeku zorrotzez murriztu eta etxetik euskaldun diren haurretara mugatu. Are gehiago: Erreforma-legearen birmailakatzeak berez zekarren eskakizunari erantzunez, zabaldu egin da 16 urteraino, eta ez 12raino laburtu, B ereduko ikaslerroaren jarraipidea.

Era berean, irakasle-plantilen hizkuntz tipologian bertan aski xumeak dira aldaketak: ikaslerro bakoitzean zenbat irakasle izango diren euskaldun, eta zenbat erdaldun, finkatzeko orduan ez da (ez epe laburrean eta ez, funtsaren funtsera bagoaz, luzean) aldaketa nabarmenik ageri: A ereduan letorkeen euskal gehikuntza llaburrak D ereduan izan du parez pareko murriztapena. B eredurako aukeratu den tipologiak, bestalde, soineko berriz jantzia datorkigularik ere 1986ko «4/4» aginduaren proportzioak berretsi ditu funtsean, euskarazko irakaspostuei dagozkienetan.

Non dira beraz, galdezka ere hasia izango dugu dagoeneko norbait, irismen zabaleko aldaketa horiek? Hitz gutxitan erantzuten ez da erraza, baina saioa egin gabe ez nuke gelditu nahi. Diodan, hasteko, azken urtebetean batzuen eta bestean ahotan ibili den berrikuntza-puntu nagusietariko bat hizkuntz eskakizunena izan dela. Herri-ikastetxeetan euskara edo euskaraz irakatsi behar duten maisu-maistrek aurrerantzean zer euskara-maila behar izango duten finkatu nahi izan da hor, batetik: orain arteko EGak, edo EGak gehi EITk, ematen zuten euskal irakaskuntzarako balio-aitormena HE2 delakoak emango du hemendik aurrera. Aldi berean, eta hori da ene ustez hizkuntz eskakizunen alorreko aldaketa nagusia, euskara-mailaren aitortpen hori IRALE bidez eskuratu ahal izango da aurrerantzean. Alor horretan gerta daitezen atzera-aurrerak funtsezkoak izango dira euskal irakas-sistemaren gerorabidea segurtatzeko: euskal irakaspostuak euskaraz ondo dakien irakasle-jendez hornitzea, nolana ere, oinarri-oinarrizko baldintza da horretarako.

Bestetik, hainbat erdal irakaspostutarako maila apalagoko hizkuntz eskakizun berria sortu da: HE1 delakoa hain zuzen. Aski ezarpen mugatua izatekoa du, esanak esan, begiz jo dai-

tekeen etorkizunean. Diseinugileen asmotan ikastetxeen euskal bizi-giroa ez eragoztearren eratu da, besteak beste.

Bada besterik ere, ordea, luzera begirako aldakuntzen multzoan sartzekorik. Eskualde mailako eskola-plangintza, alde batetik, orain artean baino erabakiorrago gerta daiteke aurretentzean: ikastetxe batek zenbat lerro izango dituen, zein eredu eta zein kurtsotarainokoak, bilgune mailako ikuspegiak erabaki daiteke, ondorioz, gero eta sarriago.

Ebaluazioari, emaitza-neurketari alegia, indar handia aitorzen zaio bestalde lege-marko berrian. Bihar-etziko ereduena izaera, neurri ohargarri batean, emaitza horien arabera izatea gerta daiteke. Irakasteredu elebidunak, urtealdi luzeska batez aski edukin finkoa izan dutenak, antzaldatze-bidean barrena sar daitezke horrela.

Litekeena da hori dena, esan bezala, ez gertakari segurua: lege-arauak irakurri eta, eguneroko haren tratua argitan, kontuak nola ateratzen zaizkidanaren seinale. Geroak esan beharko du noski, oraingoan ere, zertan asmatu den eta zerk, maiztxo gertatu ohi denez, huts egin duen. Gorago nioen bezala irakas-sistemaren bide-berritze hau hasi egin da, ez amaitu.

Gatozen, azkenik baina ez azken, ikastolen auzira. Esanahirik jatorrenean esanda auzia izan baita, publiko ala pribatu arteko aukera-kontua bezainbat, ikastolen inguruan azkenaldi honetan gertaturikoa. Esan zitezkeen gehienak esan dira honez gero, alde batetik zein bestetik, eta ez noa bazterrak gehiago nahastera: ez nuke nahi, behintzat. Diodan, halere, orain sei bat urte abiatutako bateratze-bide hura nola zihoan ikusita irtenbide erosoegirik ez niola gauzari ikusten. Kontu gehiegi nahasten ziren tartean, funtsezko oinarriak eta axaleko zertzeladak maiz asko elkarren gaina emanaz.

Urak bere bidea egin du azkenean. Eta egun jakinerako, maiatzaren 25erako, publiko- ala pribatu-bidea aukeratu beharrean izan dira ikastolak. Erabaki ere egin dute, gutxi gorabehera ezagunak diren proportzioan (bertsio bi eman dira proportzio-kontuaz, zein bere erreferentzi moldeaz; ikastolaren batean edo bestean, gainera, aukeraren eztabaida ez da oraindik, itxuraz, amaitu).

Emaitzen argitan, ikasle-irakasle gehien biltzen dituen ikastola-multzoak pribatu-bidera jo du maiatzean. Han-hemen entzuten zen baino kopuru haziagoa osatu dute, halere, publiko-bidera jo dutenek. Batzuei eta besteei entzundakoaren arabera ez dut uste azken-azken erabakia, kasu askotan, formu-lazio sozio-educatibo edo klarifikazio ideologiko baten fruitu izan denik; bai aldiz, hainbatetan, lekuan lekuko aldagai operatiboko onkretuek eragina: ikastola bakoitzaren patrimonio-ondarea eta zor-kontua batetik, ikasle-bezariaren sendoa bestetik eta gela-lerrøen lehendikako garapena azkenik, faktore garrantzitsuak izan bide dira erabakia hartzeko orduan. Horrela,

– lehendik patrimonio-ondare propioaren jabe izan eta zorrik (zor handirik) ez zuten ikastolak, beren buruari eusteko eskuak librezituztenak alegia, besteak baino neurri handiagoan kanpoan gelditu dira;

– lehendik martxan dituzten lerroei eusteko ikasle berriak eskuratu ezinean ari diren, edo horren beldur diren, ikastolek proportzio handiagoan jo dute publiko-bidera; lanpostuen iraupenak kezka-indar handiagoz eragin du horietan, gisakoa ere denez.

– ikaslerroen garapen-mailak ere eragina izan du. Ikastola batzuk UBIRaino iristen dira, asko hamalau urteraino eta beste zenbait hortik behera. Zenbat eta ikastola batek lerro-garapen handiagoa izan lehendik, edota hamalautik hamaseira zabaltzeko aukera egingarriago ikusi, hainbat eta errazago jo du kanpoan gelditzera.

Sinplifikazio guztiak bezala, kontu handiz hartzekoa da goiko hau ere. Ez dut uste ordea, sinplifikazioak sinplifikazio, bertatik atera daitekeen irudi-emaitza hain okerra denik. Bere ahuldade guztiekin ere baluke, gainera, beste zenbait esplikazio-saiok ez bezalako abantaila: konprobazio enpirikorako aukera eskaintzen du.

Pasatako kontuak dira halere, zuzen nahiz oker azalduak izan, goiko horiek guztiak: eta ur joanak, hemen ere, ez du errota-harririk mugituko. Publikoan zein pribatuan kokatu, ikastolek eginkizun zabala daukate jai zireneko asmoak egia bihurturik ikusi nahi badituzte: kalitatezko euskal irakaskuntza indartzen saiatzea. Bide-urratzaile izanak dira, urte

luzez, eginbide horretan: jakingo ahal dute, aurrerantzean ere, ildo berriak zabaltzen.

ASMO BERRIZ ALAITU

Arrasate aldetik etorri zaigu, azken urteotan, lekuan lekuko euskalgintzarako deiadar berria. Arrasaten, Oñatin, beranduxeago Bergaran... nor bere nabarduraz eta bere ahale neurrian, herri mailako ekimen-molde berriak asmatu eta hezur-mamitu dituzte bertako euskaltzaleek. Goitik etorriko zaien laguntzaren zain egon gabe, elkarrengana biltzen ahalegindu dira herri horietan, lehenik eta behin, bertako euskaltzaleak. Zer egin lezaketen *orain* eta *hemen* zehazten saiatu izan dira, eta zer *geroko* edo *harako* utzi beharra legokeen onartzen. Heldutasun-marka erantsi diote, horrekin, beren talde-jardunari. Eta, heldutasunarekin, sinesgarritasun-auzia irabazi dute. Ateak zabaldu dizkie horrek, gero eta leku gehiagotan. Eredugarri bihurtu dira beste hainbat lekutako euskaltzaleentzat. Eta ereduak, beraien jarduera arrakastatsuak, asmo berriak piztu ditu han eta hemen. Bertatik bertara ezagutzea tokatu zait, azken urte eta gehiagoan, Donostiako *Bagera* elkarte berria. Baztan-Bortzirietako ekinaldiak ere, beren ikastaro eta guzti, badakit goraka ari izan direla. Gasteizko elkar-tea, orobat, lankideengatik bestegatik ez balitz ere ez zait zeharo arrotz gertatzen. Bizkaiko berri gutxiago dut; han ere badakit, ordea, Durangon, Mungian eta abar antzeko ahaleginetan ari direla.

Lizartik argi roaitortu zuen behinola, Arrasatek piztu zuela hogeiko hamarkadan, 1926-27 inguruan, hegoaldeko euskaltzaleen berpizkunde-aro berria, Azkue-Aranen mende-amaierakoaren ondokoa (guk ere bai baititugu, behar bezain argiturik ez dauzkagun arren, gure 98ko eta 27ko belaunaldiak). Diogun beraz, Lizardiren eskutik, Arrasatetik abiatu zela 27ko belaunaldiaren euskalgintza-saioa. Formulazio eta irispide zabal-eko ekintzekin abiatu ordez asmo xume, bertatik bertarakoe-kin hasi ere zen, gero hedadura handia bereganatu zuen arren.

Antzeko gertaera baten aurrean ote gaude orain? Zail da, honetan ere, iragarle izatea. Gauza batzuk badira, ordea, arras

itsuturik ez dagoenak erraz samar antzeman ditzakeenak. Azken urtebete hau berau (ez lehena eta ez, agian, aipagarriena izan bada ere) ispilu egokia gertatu da nondik norako berri horiezaz jabetzeko. Elkarrizketa-guneak, euskaltzale-munduan aski zatikaturik zeudenak, berregin eta sendotzeko lagungarri gertatzen ari dira, batetik, elkarteok. Horietariko zenbait, Tolosako *Galtzaundi* eta, beste maila batean, Donostiako *K. Santamaria* elkargunea, berariaz horretarakoxe sortu dira: horretantxe saiatu ere izan dira azken urte honetan; lehenengoak, gainera, uste ez bezalako oihartzuna izan du inoiz edo behin bere jardunean. Kasu bereziak dira horiek, dena den: herrietako euskal elkarte gehienon lehen helburua ez da, berez, aspaldisko etendako zubiak berriro eraikitzea eta harreman a n-bideak (lan-tokian, lagunartean, kale-bizitzan...) ugartzea. Ustez uste gabean bezala etorri da hori, neurri batean behintzat, propio hartara joan izan gabe; edota, agian zuzenago esanik legokeena, beste helburu hurbil, praktiko batzuekin batera bideratu da elkarrenganatzeko hori. Batera edo bestera izan, kontua da elkarrizketa-aukerok indartu egin direla azken aldiotan: bai irizpide desberdineko euskaltzaleen artean eta bai, begien bistan denez, interes-taldeon eta herri-agintarien (Administrazioko aginte-organo eta politika-alorreko buruzagi batzuen) artean. Bestetik, eta nik behintzat ez nioke honi aurrerokoari baino garrantzi txikiagoa aitortuko, euskalgintzarako patroimolde berriak asmatzen, probatzen, osatzen eta bideratzen ari dira euskal taldeok. Nork bere buruaren berri jakin ohi baitu ongien, beren kabuz, beren indarren neurrian egin dezaketena egiteari ekin diote taldeok, buru-belarri: etxeko giroa eta gazte-jendearen aisialdia, esate baterako, oso kontuan hartu dituzte beren euskalduntze-saioetan. Kultur gaien inguruko hitzaldi eta ikastaroez ere loratze-aldi berria izan dute elkarte horien eskutik. Eta, *Arrasate Pre s*-en erakarmenez edo nor bere baitariko komentzimenduz, herrirako aldizkaritxoia (ahal delarik astekarria) sortu gabe inor gutxi gelditzen ari da. Ilusioa eta lanerako gogoia, hori guztia dela medio, zabaldu eta indartu egin da —beharririk ere bazegoen eta— euskalgintzaren esparruan.

Mesede asko eta handiak ikusten dizkiot, herrigintza osoaren nahiz kulturbideen suspertze aldetik, oraingo ekinaldi honi. Belaunaldi berri bat, «informatikaren aro»ko lehen euskal belaunaldia, piztu eta kaleratu zaigu epe laburrean, euskalgintzaren gurdiari molde eta bitarteko berriez aurrera eragiten ari zaiona. Berriak jaiotzea denentzat bada ere beharrezko, are larriagoa izan ohi da behar hori gurea bezalako hitzun-herri txiki, ahulduentzat.

Ez gaitezen, ordea, engaina: euskal taldeoi egiten diegun ongi etorria eta txalo jotzea gure ahuldadearen seinale ere bada. Ekimen hauei ez genieke hainbateko atentziorik jarriko, osasun hobean bageneuka hizkuntza edota, gutxien-gutxienez, gizarte-bizitzaren aginpide-alorretik sendaneurri sakonagoak jartzen edo jartzeko bidean ikusiko bagenitu. Txikiari, xumeapalari erreparatzen eta bere bentajak goraiatzeko beharrrak, gehiagora nekez iristen denaren behar gorriak, erakutsi digu gehienoi. Duela hamar bat urteko instituzioztatze-bideak agintzen zuena, euskararen erabilera normaltzeko oinarri-legean arrasto lodiz markaturik dagoen elkar hartuzko elebitasun-asmu hura, ikusi dugu noraino hezur-mamitu den eta zein alorretan, osorik edo ia osorik, *wishfull thinking* ihartuen mailan gelditu den. Ez baita ahoberokeria orduko itxaropen bat baino gehiago bidean galdu (bizigairik ezaz ihartu) dela aitortzea. Hizkuntz jokamoldearen gizarte-antolakeran hamar urteotan egin ez den aldaketarik gerta liteke, jakina, hamaikagarrenean egiten hastea: ez da bat ere probablea, ordea, eta kasutxoren bat egiten hasiak gara gehienok, azkenik, probabilitate-kontuari. Hortik ere badator beraz, ene ustez, lekuan lekuko euskaltzale-elkarteok azken aldiotan hain ahobatezko onarpena lortu izana.

Gaizki egingo genuke ordea, guztiarekin ere, elkarte-moduon aldeko jarrera «beren exkaxean ere ordain hoberik ez dutelako»an oinarrituko bagenu. Hobe-indartsu-zabalago horietarik nahi adina bagenu ere, behar-beharrezkoak izango genituzke txikiago hauek. Hots, geure gizartearen ordainsari-sistema nagusia euskalmaiteago bihurtuko balitzaigu ere berezko eta funtsezko lekua aitortu beharko genieke elkarteoi. Goiko aginte-organoek eta kale-bizitza moderno masifikatuaren jes-

tio-arduradun askok nekez gida, are nekezagor antzalda, dezaketan bizimoldea (gizajendearen mintzajardun arrunta bereziki) eskuera go legoke, izan ere, bertatik bertarako ekinbidea aukeratu duten lan-taldeontzat. Zaila, uste dugun baino ondotoz nekosoagoa da xede-asmo hori egia zabal, indartsu bihurtzea: mila bider zailagoa da euskara-erdarak nahas-mahas dabilzan herri hazitxo batean eguneroko mintzajarduna, zahar eta gazteena, euskararen alde makurraraztea eta luzaz hartan irau-naraztea, hezkuntza-alorreko hizkuntz plangintza dotorea egitea baino. Zailtasunak zailtasun beren sabelean daramate ordea elkarreok, beste ekinmolde askok ez bezala, asmo eder hori egia bihurtzeko hazia. Saia gaitezen denok, izan dezaten bizia.

MUGAK GALTZEN DIRA ARI

Maastricht-en urtea izan dugu azken hau. Gizajendearen eta zerbitzu-ondasunen eragozpenik gabeko (edo eragozpen gutxiagozko) harat-honata areagotu egin da, ondorioz. Dimentsio politikoa du, alde batetik, aurtengo gertaera honek: estatu-nazioen beregaintasun osoaren bermagarri, ondorio eta ikur izandako mugak indargaltzen hasi dira. Eta, horrekin batera, lehen ez bezalako indarrez ageri da Europa zahar honen baterabilduzko aginte-molde berria.

Jende xehearentzat dimentsio sozioekonomikoa izan du halere, ezer izatekotan, azken urtebeteko aduana-mugen arintze honek: administrazio-eragozpenei dagokienez lehen baino errazago ekarriko dizute etxera, donostiar ezkonberriek, Baionan erositako musika-ekipo hori; Lesakako etxe-jaunak lan gutxiago izango du Belgikan bigarren eskuz erositako autoa Iruñean matrikulatzen; arazo gutxiago izango ditu durangoar gazte horrek, unibertsitate ondoko ikasketa teknikoak Hamburgon egiteko... Guztia ez da, urrutitik ere, txuri-gorritzko aurrerapena izan: batezbestean aurrera egin da, halere, zerbitzu-ondasunen eta gizajendearen mugaz haraindiko ibileran.

Eta kultur alorrean? Dimentsio soziokulturalik ere izan ote du azken urtealdiko muga-kentze horrek? Herritar gehienek jokamoldeari begiratzeko badiogu, apenas: ezer gutxi aldatu da hor. Arrazoiak ere ez dira horretarako falta. Ezagunena, gizarte-inertzia. Luzera begirako prozedura izan ohi da, normalean, gizataldeen bizimolde eta ohiturak, uste-sinesmen eta balore-sistemak aldatzen dituenak: iaz bezalatsuko jatzera-orratzerak ditugu aurten, aldaketa txikiak egin ditugu eguneroko jan-edanetan, antzeko ordu-moduan jaikitzen gara goizero eta gauez erretiratzeko, famili harremanak, lagunarteko tratua eta ezagupideak ere ez dira hainbat kanbiatu, lehengo neurri berezitan egiten dugu euskaraz edota erdaraz, iaz bezalatsu gabiltza liburu-irakurtzen, filme-ikusten eta kirol-ohituretan... Aldatzen ari dira horiek guztiak ere, bistan da; baina beren pausotan. Belaunaldi batetik hurrengora errazago antzeman ohi dira mudantza horiek, urte batetik hurrengora baino.

Ez da hori bakarrik, gainera. Mugak lasaitzearekin batera soziokulturazko aldaketa larriak nabaritu ez bada gizartean, akaso hain agerikoa ez den beste honegatik ere izan da: mugaz alde batean eta bestean bizi diren herritarren kultur ezaugarriak hain-hain desberdinak ere ez direlako. Zer mudantza ekarri behar digu bada frantses-ingelesen jatzera-moduak, aspalditxoan haien moduan jaten bagara?; zer aldaketa senti dezakegu zinema-aretoetan, batzuek eta besteok antzeko filmak (garai beretsuan estrenatuak gainera) ikusten ohiturik bagaude?; zer nobedade izango dugu musikan eta kirol-munduan, aspalditxodanik pop-kantari berberen miresle eta tenis «open» berberen teleikusle zintzo bihurturik bagaude?; zertan sentituko dugu besteen diferentzia, besteen hain diferentziak ez bagara?

Mugak indarrean zeudelarik ere bide handia eginga du modernizazio-prozedurak, azken ehun eta gehiago urtean, mendebal Europa honetan. Turismoaren eta irrati-telebisten hedapen-eremuetan areagotu egin du joera hori, azken hogeita hamar urteotan. Europa-alde honetako kultur hesiak eta langak, tartak eta berezitasunak, galduz joan dira gizarte-bizitzaren hainbat esparrutan: goian adierazi ditugu batzuk eta erraza genuke, hartaraz gero, horien zerrenda osatzea. Egia da, ordea,

gezeltze horrekin ere aski desberdinak garela oraindik, geure soziokulturazko osaeran, mendebal europarrok: egingo nuke apustu tarte handiagoa dugula gure artean, hizkuntza-kontua alde batera utziaz ere, iparramerikarrek edo australiarrek baino.

Nora jo nahi dugu ordea, kultur alorrean, mugak ofizialki aurten «kendu» ditugun Europako herrialde handi eta txikiok? Zer leku aitortu nahi diogu gure seme-alaben Europan «etxe-bizitza»ri, nork geure ohitura eta uste-sinesmen, balore-sorta eta ikusmoldeei eutsiz? Gizarte-bizitzaren zein esparrutan izan nahi genuke europar huts, ez hango eta ez hemengo, Mitxelenak prosa kontuan inoiz aitatu zigun «average european» haren ildotik? Noraino gaude gainera, eta hori ez da aurrekoa baino galdera motelagoa, etxe-bizitza propioaren zutabeak «geure kopetako izerdiaz» zurkaizteko prest? Noraino iristeko prest geundeke, aitzitik, mugaz haraindiko bateratze-lan horretan?

Alferrikako galderak direla hauek, esango dit norbaitek: gure nahiak eta jokamoldeak gora-behera, urak bere bidetik joango direla. Baliteke gauzak, neurri on batean, hala izatea. Segurtasun osorik ez dago, halere; eta, edozein kasutan ere, beti saiatu nahi ohi du gizakiak, gizaki denez eta gizaki osoa izan ahal izateko, bere etxeko jaun sentitzen. Europako agintariak azkenaldi honetan ikus-entzunezkoen alorrean ageri duten afana, amerikarren menpeko huts ez bihurtzeko, kultur ekimenaren beste esparruetan eta bertagoko eskalan ere berdintsu gertatzen da. Historia luze baten episodio berriak dira, itsas Europaren aniztasunezko batasuna betibateko tirabira honetan oratzen dutenak.

Txikietan txiki gara euskaldunok, kontinente mailako gizarte-bilakaera horretan. Ez ordea, inondik ere, soziokulturazko talde-osaeraren nondik norako horretan besteak baino interesgabeago. Geure nortasunaren oinarriak baitira, azken batean, jokoan daudenak. Ez da lehenengo aldia, inondik ere, etxeko aginpide-mugak galdu edo utzi ditugularik esparru zabalagoetan igeri egiten ikasi behar izan duguna. Halakoetan ez gara beti irabazian atera, eta zauri guztiak orbandurik ere ez dauzkagu. Gutxik bezala jakin izan dugu ordea, mende

luzez, geure herri-izaera jatorrari neurri ohargarrian eutsiz bizi-esparru zabalago horien baldintzetara moldatzen. Asmatuko ahal dugu oraingoan ere, mendebal Europako mugak galtzen ari diren une honetan, geure bidea egiten.

GORAZARRE HAURGINTZARI

Hainbat gauzatan lehenengoetakoak izatearen ustea, zuzena edo okerra, aski errotua dago gure artean: futbol-zelaietan, atezainik hoberenak gureak; arraunean eta pelotan, harri-jasotzen eta soka-tiran, zer esanik ez; ziklismo-kontu horretan berriz, Marino zela edo Indurain dela, galdetzea bera ere...! Herri txikia gara, baina asko kunditzen duena. Ez dakit zenbat milioi lagunek ikusten duten Tourra, Europatik kanpora, Frantziako telebistaren birtransmisioz: Kanadan edo Perun, Australian edo Korean, milioika lagun horiek mendi-etapen bide-bazterretako ikurrinak gureak direla balekite atlas-era joko lukete berandu baino lehen: «Non arraio ziagok bada Euskal herri hori? Europako lehenengoetako izan behar dik, gero, jende-kopuruz».

Lekutan legoke gizarajoa. Ez handiak gara eta ez, batez ere, handitzeko bidean goaz. Justu kontrakoan baizik: gutxi izateaz gain, haur gutxi egiten dugu. Oso gutxi: European azkenak-edo omen gara, aspalditxo honetan, haurrak mundura ekartzen. 1970eko hamarkadan, 1978ra arte, berrogei mila haur inguru jaiotzen zen urtero Euskal Autonomi Elkartearen; orain ez gara hamazazpi milara heltzen. Tokitan dago beraz, honetan eta beste hainbat kontutan, gure lehenengo izan nahi hori.

«Behar bezela funtzionatzen, ez dago errex fabrika: lau urte pasa alkarrekin-da, ez degu izan haurrikan». Frantses-euskaldunaren larriak eta haserreak, Txirritak bertsoetan emanak, ez ziren inondik ere egungo euskal bikote gazteen antzekoak. Gaur haurrik jaiotzen ez bada ez da nahi eta ezinaren ondorioz, justu kontrako arrazoiengatik baizik: «alegiñaren faltan ez daukat kontzientzian zorrikan» ezin esan orain, orduan bezala. Arrazoi asko eta aski desberdinak dira, bistan denez, egungo jaiotza-urritze honetara ekarri gaituztenak. Ekonomi egoera eta lan-falta izan ohi dira normalean, eta ez arrazoirik

gabe, berehala mahaigaineratzen direnak. Horiek bakarrik ezin esplika dezakete ordea, urrundik ere, guztia. Horien arabera ezin esplika liteke, hasteko, European 1964 inguruan, antisorgailua asmatu eta zabaldu ahala, gertaturiko jaiotza-jaiotsiera: justu orduantxe bizi ginen, han eta hemen, ekonomi igoyeraren uhin berrian.

Inoiz gutxitan aitortzen badugu ere, gazteon (45 bat urtetik beherako «gazte»on) soziokulturazko pauta berriek ekonomi egoerak bezainbateko eragina izan dute jaiotza-urritze honetan: aitona-amonarik eta izeba-osaba solterorik gabeko familia nuklearrak sortzera jo nahi izaten dugu, senar-emazte biok etxetik kanpora lan eginaz; herritik kanpora bidaiatu nahi dugu, bakazio eta zubi-jaietan; ikasketa luzeak eta atzerri-hizkuntzak eskuratu nahi dizkiegu umeei, badaezpada ere; lagunarte-bizitza ernagarria nahi dugu, sukalde-zulotik atereaz... seme-alaba asko izanaz nekez egin liteke horrelakorik.

Onartu ere egin beharko dugu, ordea, haurrik ez duen gizar-teak etorkizun iluna duela, ekonomi alorrean zein pauta soziokulturaletan. Kultur ezaugarriez eta herri-nortasunaz hitz egitea inozoa da, jarraipen biologikorik gabe. Kulturaren ikuspegitik ere garrantzitsua da, beraz, demografiako bilakaera.

Azken orduko berriek diotenez, 14 urte luzez beheraka egin ondoren goraka hasi omen da Autonomi Elkartean, azken hamabi hilabeteotan, jaiotza-kopurua. Gutxi igo da, ehundaka apur batzuk, baina gora egin du. Ez da aldaketa izugarria, eta esplikazio seguruena ez da ohitura-aldaketena ere (ezin gaitezke hemen, orain, ernalkortasun-indize sintetikoak eta abar aintzintzen hasi). Pozgarri da halere, bere «baina» guztiekin, aldaketa hori. Eta merezi duelakoan nago, urtebeteko kultur balantzearen despedida moduan, biziari eta bizinahiari gorazarre dagion aipamen hori egitea: «jaioko ahal dira berriak».